Hrvatski jezik u prvim četirima razredima osnovne škole nakon 1991.

HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.37

KATARINA ALADROVIĆ SLOVAČEK

Hrvatski jezik kao nastavni predmet ima dugu povijest i tradiciju poučavanja koja je često bila uvjetovana povijesnim okolnostima te je tako mijenjala svoje oblike i sadržaje. Danas se osnovnoškolska nastava dijeli na razrednu (1–4. razred) i predmetnu (5–8. razred). Ta je podjela napravljena na temelju spoznaja razvojne psihologije, no iako su istraživanja pokazala potrebu nešto drugačijega slijeda osnovnoškolskih sadržaja, ta se podjela zadržala do današnjih dana. Kompleksnost nastavnoga predmeta Hrvatski jezik očituje se u različitosti njegovih predmetnih područja, ali i u potrebi poznavanja različitih pristupa poučavanju kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi i vrednovala učenikova postignuća.

Osamostaljivanjem Republike Hrvatske 1991. godine nastaje nov nastavni program koji predstavlja inačicu programa iz 1984. godine, ali je sadržaj oslobođen ideologije i ratnih tema te se nastava provodi samo na jednome pismu — latinici. *Nastavni plan i program Hrvatskoga jezika* bio je podijeljen na četiri nastavna područja: književnost, filmsku i scensku umjetnost, jezik te izražavanje i stvaranje (Nemeth-Jajić 2019). Na koji se način tada poučavalo Hrvatski jezik u razrednoj nastavi, najbolje svjedoče udžbenici iz toga vremena jer su oni bili temeljni izvor znanja za učenika, pomoćno nastavno sredstvo učitelju te vrijedan izvor informacija o nastavi i načinima motiviranja, usmjeravanja te učenja jezičnih, književnih i filmskih sadržaja. U ranim 1990-ima nalazimo čitanku *Sunčeva ljuljačka*, kojom se na temelju uglavnom književnoumjetničkih predložaka potiče jezično izražavanje, te jezični udžbenik i radnu bilježnicu *Hrvatski jezik 4*, koji služe za učenje gramatike, pravogovora i pravopisa. Čitanka u sebi sadrži ilustracije, reprodukcije umjetničkih slika te fotografije kojima je cilj potaknuti učenikov doživljaj, koncipirana je s obzirom na godišnja doba, a uključuje i uvodni i završni dio. Zanimljivo je da se učenička interpretacija i razumijevanje književnoga teksta potiče čak i emotivno zahtjevnim (Narodna: *Jelenče*) ili izrazito alegorijskim tekstovima (Paul Fort: *Kolo oko svijeta*) koje više u čitankama ne nalazimo, a koji svjedoče o koncepcijskom, dijelom i o sadržajnom kontinuitetu s čitankama iz prethodnog desetljeća.

Z. Diklić, J. Skok, Hrvatska čitanka 4, Zagreb, ©2003.

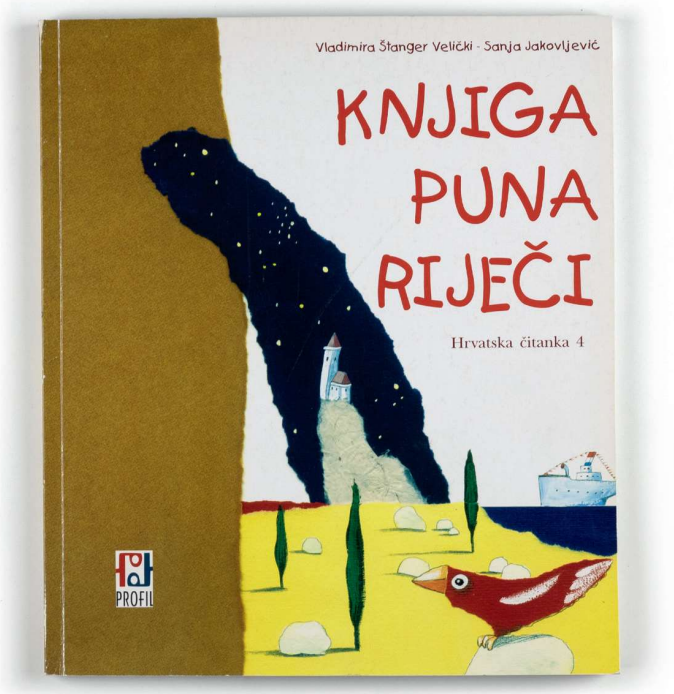

V. Štanger Velički, S. Jakovljević, Knjiga puna riječi. Hrvatska čitanka 4, Zagreb, 2000.

U jezičnom udžbeniku nalazimo tek poneku crno-bijelu ilustraciju, mahom književne tekstove te niz funkcionalnih jezičnih zadataka unatoč tekstualnoj neprohodnosti i grafičko-tehničkoj nedorađenosti.

U travnju 1993. godine izlazi *Okvirni nastavni plan i program za osnovne škole*, a njegovo izmijenjeno i dopunjeno izdanje 1995. godine. U uvodnome dijelu dokumenta istaknute su zadaće nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, kojemu pripada šest nastavnih sati tjedno te je podijeljen u četiri nastavna područja: jezik (gramatika, pravogovor i pravopis), književnost (popis lektire i književnoteorijsko nazivlje), jezično izražavanje (govorenje, čitanje, pisanje, komunikacijski postupci i teme) te medijsku kulturu (popis filmova i televizijskih emisija te filmsko nazivlje). Tim je područjima dodano i ono školske knjižnice, čija je zadaća učenike upoznati s pojmovima informacije, knjižnice i knjige te se ta znanja prelaskom iz razreda u razred proširuju. Prvi razred osnovne škole uz navedena područja sadrži i područje početnoga čitanja i pisanja. Iste godine (1995) počinje s djelovanjem Odjel za udžbenike, nastavna sredstva i opremu pri Ministarstvu prosvjete i športa, koji izrađuje prijedloge normativa i standarda nastavnih sredstava i opreme te objavljuje prve natječaje za autore udžbenika i izdavače. Time započinje novo razdoblje stvaranja i kreiranja udžbeničkih materijala koje regulira *Zakon o udžbenicima* (2001, 2006, 2010, 2018).

Zakon polazi od definicije udžbenika. Definira ga kao "izvor znanja" i "didaktički oblikovano nastavno sredstvo". Ponuđena definicija nije usklađena s općeprihvaćenim enciklopedijskim definicijama prema kojima je udžbenik, u prvom redu, knjiga namijenjena školi kao obvezatno sredstvo za učenje, stoga: obvezatna školska knjiga. Naziv "izvor znanja" ne može se prihvatiti kao temeljna (polazna) odrednica udžbenika. Izvori znanja postoje i izvan knjige, u drugim medijima. Udžbenik je knjiga! [...] Udžbenik jest i didaktički oblikovano sredstvo, ali ne samo nastavno, jer se udžbenik koristi i izvan nastave (u izvannastavnim djelatnostima, može se koristiti u samoobrazoavnju, neinstitucionalnom obrazovanju).

D. Rosandić, Hrvatsko školstvo u okružju politike, 2005.

Promjene koje se događaju u društvu te nove znanstvene spoznaje utjecale su na stvaranje novoga *Nastavnog plana i programa za osnovnu školu*, koji je izašao 1999. godine te također obuhvaća četiri nastavna područja: hrvatski jezik (rječnik, gramatika, pravogovor i pravopis), književnost (književno nazivlje i lektira), scensku i medijsku kulturu (filmsko nazivlje i medijski sadržaji) te jezično izražavanje (govorenje — pripovijedanje i razgovor, čitanje, pisanje i slušanje). Uz već navedene jezične djelatnosti tu se prvi

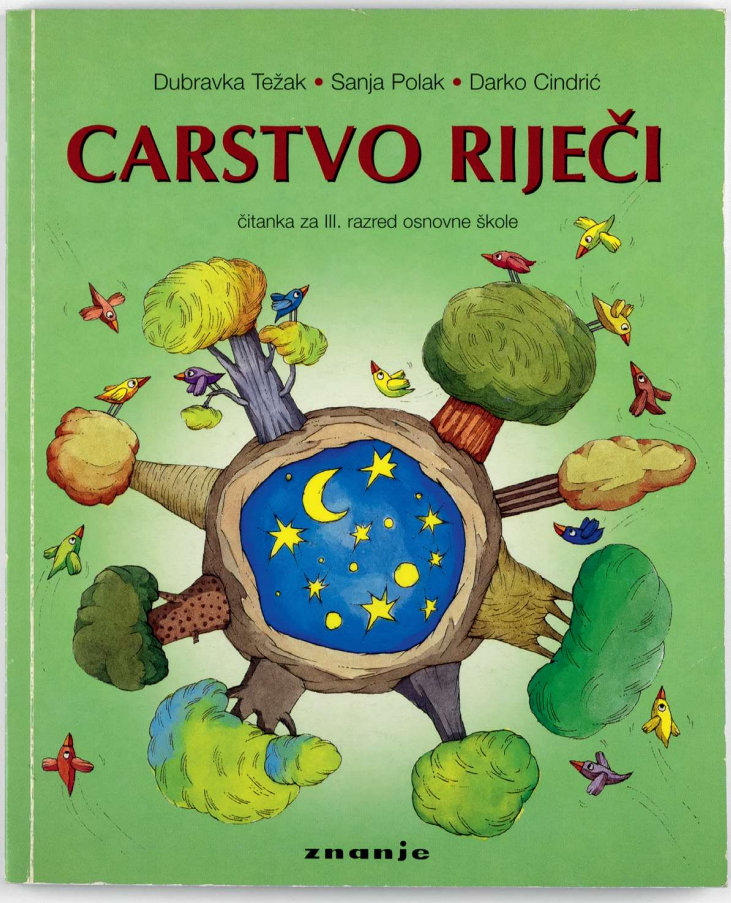

D. Težak, S. Polak, D. Cindrić, Carstvo riječi, čitanka za III. razred osnovne škole, Zagreb, 2001.

put spominje i slušanje. Unutar područja sadržaji se dijele na obvezne i izborne (izvannastavne djelatnosti koje dijete bira, ali kad ih izabere, postaju mu dijelom redovitoga nastavnog procesa) (Pavličević-Franić 2002). No iako je nastava sve više usmjerena na učenika koji je u središtu odgojno-obrazovnog procesa te potrebu funkcionalnoga poučavanja jezika, u velikoj je mjeri u sadržaju prisutno teoretiziranje i gramatiziranje. Naime 29% sadržaja nastavnoga predmeta u nižim razredima pripada jeziku, 28% književnosti, 19% medijskoj i scenskoj kulturi te samo 24% jezičnom izražavanju. Ti omjeri jasno pokazuju kako se puno više vremena posvećuje ovladavanju pravopisnim i gramatičkim pravilima i definicijama nego njihovu razumijevanju i konkretnoj upotrebi u pisanim i usmenim tekstovima. U tome razdoblju, kao i danas, postoje integrirani udžbenici koji objedinjuju sadržaje književnosti i medijske kulture te sadržaje jezika i jezičnoga izražavanja. No ipak češći su oni neintegrirani, koji uz čitanku imaju jezični udžbenik i radnu bilježnicu. Udžbenici nastali nakon 1999. godine sadrže znatno više boja, slika, fotografija i ilustracija te manju količinu teksta u obradi jezičnoga sadržaja. Nastavna jedinica jezika najčešće započinje polaznim tekstom, a zatim slijede zadaci koji na kreativan način metodom indukcije potiču ovladavanje jezičnim sadržajem. Polazni tekstovi u čitankama i udžbenicima uglavnom pripadaju književnoumjetničkom stilu, no pojavljuje se i pokoji tekst pisan razgovornim stilom, najčešće u stripu, pokoji popularnoznanstveni te novinski tekst. Sustavno poučavanje rječnika ne postoji, nego je integrirano u sva nastavna područja.

U *Nastavnom planu i programu* iz 1999. godine potiče se unutarpredmetno, ali još i više međupredmetno povezivanje, koje će postati jedna od važnih stavki novoga programa koji izlazi 2006. godine i koji je izrađen na temelju *Kataloga znanja* (2005) te donosi značajan iskorak u načinu učenja i poučavanja Hrvatskoga jezika, osobito u nižim razredima osnovne škole. Slijedom znanstvenih spoznaja u različitim područjima nastava se usmjerava razvoju komunikacijske jezične kompetencije želeći se tako pomaknuti od tradicionalne nastave gramatike, učenja teorija i definicija. U skladu s postavkama komunikacijsko-funkcionalnoga pristupa i didaktičke gramatike nastajali su i novi udžbenici usklađeni s temeljnom idejom da se polazi od onoga što je učenicima blisko, odnosno da se ide

A. Bežen, V. Budinski, M. Kolar, Hrvatski za tebe i mene, udžbenik iz hrvatskoga jezika za drugi razred osnovne škole, Zagreb, 2007.

komunikacijom do gramatike, a ne gramatikom do komunikacije (Pavličević-Franić 2005, 2011). Promjene su vidljive u samom nastavnom planu i programu koji nudi više slobode učiteljima za unutarpredmetno i međupredmetno povezivanje, ali jednako tako potiče projektnu i izvanučioničku nastavu kao kvalitetan način zornoga učenja i poučavanja. Također sadržaj je rasterećen tako što su pojedini gramatički i pravopisni sadržaji vertikalno pomaknuti pretpostavljajući da je za njihovo ovladavanje potrebna viša razina kognitivne zrelosti te Hrvatski jezik na tjednoj razini ima jedan sat manje (5 sati). Tada je stvoren i nov komunikacijski tip udžbenika, koji stavlja učenika u središte te potiče njegovu znatiželju zanimljivim i kreativnim zadacima. S obzirom na značajan razvoj tehnologije udžbenici sve češće dobivaju i svoju digitalnu inačicu te se razvijaju različite digitalne platforme za učenje na daljinu. Istraživanja napravljena nakon 2006. godine pokazuju zamjetan rast pozitivnih stavova prema Hrvatskome jeziku kao nastavnome predmetu upravo zato što je sadržaj bolje povezan, pristup sadržaju funkcionalniji, a često se koriste igroliki načini poučavanja koji pomažu u ovladavanju apstraktnim jezičnim sadržajima (Aladrović Slovaček 2019). Također nastaje i sve više priručnika za nastavnike koji pomažu u ostvarivanju nastavnih ciljeva i zadaća nudeći konkretne primjere iz prakse.

Iako je *Nastavni plan i program* (2006) izazvao brojne pozitivne promjene u procesu učenja i poučavanja Hrvatskoga jezika, znanstvena zajednica udružena s praktičarima radila je i dalje stvarajući nacionalni kurikul utemeljen na propisanim ishodima učenja u pojedinim nastavnim predmetima, koji je dovršen 2011. godine. Po uzoru na druge europske zemlje *Nacionalni okvirni kurikul* podijelio je osnovnoškolsku nastavu Hrvatskoga jezika na tri obrazovna razdoblja: 1–3. razred, 4–6. razred i 5–8. razred, no ta podjela nije zaživjela u praksi. Značajne promjene dogodile su se i usmjeravanjem nastave hrvatskoga jezika na poticanje jezičnih djelatnosti: slušanja, govorenja, čitanja i pisanja kao okosnica učenja i poučavanja Hrvatskoga jezika. Iz *Nacionalnoga okvirnoga kurikula* izrastao je *Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik* (2019), no njegova će (pr)ocjena tek uslijediti.